

BOGÁR JUDIT

*Pázmány Péter Imádságos könyvének kiadásai
és a reprezentáció**

Pázmány Péter *Imádságos könyve* 1606-os első megjelenésétől a 19. század végéig harmincnál több kiadásban látott napvilágot. A kiadások többségében ajánlás vagy előszó¹ is található, s főként ezekben, illetve ezekhez kapcsolódóan számos reprezentációs célt szolgáló elem szerepel a kötetekben: toposzok, szimbólumok, retorikai és tipográfiai eszközök, továbbá címerek, metszetek stb.

Az *Imádságos könyv* egyes kiadásaiban szereplő dedikációkat és előszókat veszi számba az alábbi táblázat. Az első oszlopban a megjelenés ideje és helye látható, a másodikban az, hogy a címben, illetve a címlapon szerepel-e a mecénás neve. A harmadik oszlopban a dedikáció címzettjének, a negyedikben a szerzőjének neve olvasható. Az ötödik oszlop azt mutatja, hogy mely kiadásokban azonos vagy nagyjából azonos az ajánlás vagy előszó szövege.²

kiadás	címben/ címlapon mecénás	ajánlás/előszó címzettje	ajánlás/előszó szerzője	össze- függé- sek
1606 Grác	–	Kapi Anna	Pázmány Péter	
1610 Pozsony	–	I. Kapi Anna II. keresztyén olvasó	I. Pázmány Péter II. –	
1625 Pozsony	–	keresztyén olvasó	–	1631
1631 Pozsony	–	keresztyén olvasó	–	1625

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ A szakirodalom terminológiáját követve a konkrét személynek szóló dedikációt ajánlásnak nevezem, az olvasót általában megszólító bevezetőket pedig előszónak (bár az ájtatos olvasónak címzett szövegek felett az *Imádságos könyv* több kiadásában ugyanaz az ajánlólevél kifejezés szerepel, mint a konkrét személyhez írottak esetében). Vö. pl. PESTI Brigitta, *Dedikáció és mecenatúra Magyarországon a 17. század első felében*, Bp.–Eger, Kossuth – Eszterházy Károly Főiskola, 2013 (Kulturális Örökség), 38.

² Köszönöm Tanászi Árpádnak (Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára) az 1719-es, Papp Andreának (Somogyi Könyvtár, Szeged) az 1770-es és 1824-es, Boér Hunornak (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy) az 1789-es kiadás adatait.

kiadás	címbe/n/címlapon mecénás	ajánlás/előszó címetje	ajánlás/előszó szerzője	össze- függé- sek
1650 Pozsony	–	özv. Nagymihályi Ferencné Amade Ilona	pozsonyi könyv- nyomtató	1674
1665 Bécs	Rimaszécsi Anna Má- ria	keresztény hívekhez	–	
1674 Lőcse	–	–	–	
1674 Nagyszombat	–	özv. Viczai Jánosné Hédervári Kata	nagyszombati könyvnyomtató	1650
1689 Nagyszombat	–	Rákóczi Julianna	nagyszombati könyvnyomtató	
1701 Nagyszombat	–	Altorjai Apor István	Vizkeleti Zsigmond	
1710 Nagyszombat	–	Illyés András	nagyszombati akadémia könyv- nyomtatója	
1719 Nagyszombat	–	–	–	
1724 Kassa	Joanelli Judit	Méltóságos, nagysá- gos asszonyunk	Jézus Társasága kassai kollégi- umának könyv- nyomtatói	1758
1725 Nagyszombat	–	ájtatos keresztény	nagyszombati akadémiának könyvnyomtató- ja	1753, 1772, 1791, 1804, 1812
1738 Kassa	?	?	?	?
1747 Csíksomlyó	–	néhai Berekeresztúri Keresztúri Miklós	–	
1753 Nagyszombat	–	ájtatos keresztény	nagyszombati akadémiának könyvnyomtató- ja	1725, 1772, 1791, 1804, 1812
1758 Kassa	Joanelli Judit	Méltóságos, nagysá- gos asszonyunk	Jézus Társasága kassai kollégiu- mának könyv-	1724

kiadás	címbe- n/címlapon mecénás	ajánlás/előszó címtette	ajánlás/előszó szerzője	össze- függé- sek
			nyomtatói	
1770 Eger	–	–	–	
1772 Nagyszombat	–	ájtatos keresztény	nagyszombati koll. akadémiá- nak könyvnyom- tatója	1725, 1753, 1791, 1804, 1812
1789 Kolozsvár	–	–	–	
1791 Nagyszombat	–	ájtatos keresztény	–	1725, 1753, 1772, 1804, 1812
1797 Kassa	–	–	–	
1804 Buda	–	ájtatos keresztény	–	1725, 1753, 1772, 1791, 1812
1812 Buda	–	ájtatos keresztény	–	1725, 1753, 1772, 1791, 1804
1824 Eger	–	–	–	
1851 Pest	–	keresztény olvasó	Fogarasy Mihály m. k. v. püspök	1853
1853 Pest	–	I. keresztény olvasó [II. előszó]	Fogarasy Mihály m. k. v. püspök	1851
1869 Pest	–	–	–	
1886 Budapest	–	–	–	
1890 Budapest	?	?	?	?
1892 Budapest	–	–	–	

kiadás	címbe/n/ címlapon mecénás	ajánlás/előszó címetztje	ajánlás/előszó szerzője	össze- függé- sek
1915 <i>Budapest</i>	–	[előszó]	–	
1923 <i>Budapest</i>	–	–	–	
1924 <i>Kolozsvár</i>	–	–	–	
1932 <i>Budapest</i>	–	–	–	

A táblázatból látható, hogy a 19. század közepéig szinte minden kiadásban található ajánlás vagy előszó, a kivételek főként azok az edíciók, amelyek – az első hat kiadást követően – nem a nagyszombati vagy kassai ághoz³ tartoznak, hanem az adott nyomdahelyen csak egyszer (Eger esetében kétszer) adták ki őket: Lőcse, Eger, Kolozsvár, illetve Nagyszombat 1719 és Kassa 1797. A címlapon a mecénás neve csak néhányszor szerepel, és csak egyszer fordul elő, az 1665-ös bécsi kiadás esetében, hogy az ott említett személy (Rimaszécsi Anna Mária) nem azonos a bevezető szöveg címetztjével (kereszttyén hívek). A 18. század közepéig inkább konkrét személyhez szóló ajánlásokat tartalmaznak Pázmány imakönyvének kiadásai, attól kezdve viszont az ájtatos keresztény, illetve a keresztény olvasó a megszólított. Az ajánlás vagy előszó szerzőjének neve ritkán szerepel, gyakoribb a pozsonyi/nagyszombati/kassai könyvnyomtató(k) aláírás. (Az 1738- as kassai és 1890-es budapesti kiadásból sehol nem találtam példányt, ezek talán téves adatok lehetnek a bibliográfiákban, a táblázat végén dőlt betűkkel szereplő négy kiadás pedig ún. „kis Pázmány-imakönyv”, vagyis csak egy részét tartalmazza az eredetinek.)

A szakirodalom szerint a kegyességi irodalom, azon belül is a nemzeti nyelvű imakönyvek olvasóközönsége, így ajánlásaik címetztjei is elsősorban főrangú aszszonyok.⁴ Pázmány *Imádságos könyvének* tizenegy kiadásában szerepel konkrét

³ Ld. PÁZMÁNY PÉTER, *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. SZ. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, Bp., Universitas–EditioPrinceps, 2013 (Pázmány Péter Művei, 6), 11–12.

⁴ HARGITTAY Emil, *Irodalomszemlélet Pázmány előszavaiban és ajánlásaiban* = H. E., *Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Bp., Universitas, 2009 (Historia Litteraria, 25), 192; HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár – Universitas, 2008 (Res Libraria, 2), 92–97; PESTI Brigitta, „Kegyes patróna asszonyaink”: Női mecenatúra Magyarországon a XVII. század első felében = Ghesaurus: Ta-

személy mecénásként vagy ajánlás címzettjeként, ketten kétszer is, így összesen kilencen, hat nő és három férfi. Az első két kiadást maga Pázmány Péter ajánlja Kapi Annának, Hethesi Pethe László feleségének. Az 1606-os első kiadás sokat idézett szövegéből nem derül ki, hogy Kapi Anna anyagilag is támogatta-e a kötet megjelenését, Pázmány csak azt említi, hogy az ő kérésére állította össze az imakönyvet:

Ennek okáért minap kegyelmed itt Grécben létébe panaszkodván mind maga s mind a több Magyarországi keresztyének nevével, mely szűkön és ritkán találatnék a mi Nemzetünk közt keresztyéni imádságos könyvecske, Engemet arra inte kegyelmed, hogy efféle ájtatos keresztyén könyvecskét ír-nék. [...] Mivelhogy pedig a kegyelmed intése és kívánsága lőn fő oka ez munkácskának, a Tekegyelmed nevének akarám ez imádságos könyvet ajánlani és írni, Kegyelmed által pedig a több Magyarországbán lakozó keresztyéneknek.⁵

Az ajánlások tipikus elemei⁶ itt is szerepelnek:

- a megszólításban a címek felsorolása (feleség esetén a férje is)
- jókívánság
- bibliai utalások és párhuzamok: Zak 12, 10; Róm 8, 26; Kiv 34, 29
- az imádság, imádkozás fontosságáról
- a könyv megírásának, kiadásának körülményei: hol, miért, milyen forrásokból, milyen akadályok ellenére („jöllehet, sok mindennapi külömb-kü-lömb foglalatosságim vannak”)
- az ajánlás címzettjének személyes érintettsége: ő kérte; imádkozó Annák a *Bibliában* (1Sám [1Reg] 1, 10; Lk 2, 36) példák legyenek Kapi Anna számára, ő pedig a magyarországi imádkozó asszonyállatok számára
- áldáskérés (férjnek, gyerekeknek is)
- keltezés
- aláírás.

nulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., rec.iti, 2010, 359.

⁵ PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni imádságos könyv*, Grác, Georg Widmanstad, 1606, f3r–f4r; a teljes ajánlás: f2r–f4v. – A régi könyvcímeket és idézeteket mai helyesírás szerinti átírásban közlöm, de a reprezentáció szempontjából lényeges nagy kezdőbetűket meghagytam.

⁶ Vö. PESTI, *Dedikáció és mecénatúra...*, i. m., 105–150; TÜSKÉS Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egy-házi irodalom európai kapcsolatai* (Nádasi János), Bp., Universitas, 1997 (Historia Litteraria, 3), 169–171.

A második kiadás (1610) ajánlásában Pethe László címei kiegészülnek a „Felséges II. Mátyás Királynak Titkos tanácsának” titulussal, utal Pázmány arra, hogy néhány évvel korábban Kapi Anna kívánságára írt „egy kisded imádságos könyvecskét”, s ez a fáradozása nem volt haszontalan, mert a kötet

minden rendektől nagy kedven fogadtaték, és nagy hamar ugyan mindenes-től úgy el is oszla az ennyihány száz könyvecske, melyet elsőben nyomtat-tak vala, hogy immár az kik szorgalmatosan keresik, sem kaphatnak hason-ló könyvecskét. Ez lőn azért fő oka, hogy az magam fáradságát nem tekintvén, az közönséges jóra való igyekezetből megújítanám, sok szép dol-gokkal megjobbitanám, és másodszor is kinyomtatnám ezen könyvecskét.⁷

Az új kiadás szükségességének ez az indoklása (az előzőt elkapkodták, és már se-hogy sem lehet hozzájutni) a későbbiekben rendszeresen visszatérő elem lesz. Munkáját és hírnevét védendő Pázmány beletesz a kötetbe még egy előszót is a keresztyén olvasóhoz, amelyben – nevének említése nélkül – Mihálykó János eperjesi prédikátor eljárását nehezményezi, aki 1609-ben Bártfán sajátjaként, rá-adásul megszaggatva, bizonyos részeit elhagyva jelentette meg az *Imádságos köny-vet*.⁸ A harmadik (1625) és negyedik (1631) kiadásban a keresztyén olvasót szólítja meg Pázmány, elmondja, hogy *Imádságos könyvének* előző kiadásai elfogytak, ezért jelenteti meg újra. Kéri Istent, hogy a hívek lelki vigasztalására és erkölcsi gyara-podására szolgálhasson fáradsága, az olvasót pedig arra, hogy imádkozzék érte. „Légy egészségben” – fejezi be rövid előszavát.⁹

A Pázmány halála utáni első, összességében ötödik kiadás (1650) ajánlásának címzettje a mecénás, Amade Ilona, Nagymihályi Ferenc özvegye. A szöveg első fele Pázmány művét méltatja, továbbá az imádkozás és a lelkiismeret-vizsgálat fontosságáról szól, amelyre „igen szépen megtanít minket ez a könyvecske, és mintegy ujjal vezet, midőn módját mutatja”.¹⁰ Pázmány mellett Amade Ilonát is dicséri a pozsonyi könyvnyomtató, aki, midőn hallotta, hogy „annyira elfogyott ez az imádságos könyv, hogy sokan keresik, és nem tehetik szerét”,¹¹ vállalta az újra-

⁷ PÁZMÁNY Péter, *Keresztyén imádságos könyv*, Pozsony, 1610,)(2r,)(2r–)(2v,)(3r–):(3v; a teljes előszó:)(2r–):(3v.

⁸ Erről bővebben: BAJÁKI Rita, *Pázmány Imádságos könyvének utóéletéhez = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 285–291.

⁹ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Pozsony, 1625,)(2r; PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Po-zsony, 1631,)(2r.

¹⁰ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Pozsony, 1650,)(2v; a teljes előszó:)(2r–)(3r.

¹¹ *Uo.*,)(3r.

nyomtatás költségeit. (Pázmány az 1625-ös és 1631-es kiadásban így fogalmazott: „immár úgy eloszlott és fogyott, hogy sokan keresvén szerét nem tehetik”¹² – talán nem véletlen, hogy az ő szavai csengnek vissza itt és későbbi kiadások ajánlásaiban is.) Amade Ilona özvegyi reprezentációjához hozzátartozik, hogy – a nyomdász szerint legalábbis – kiváltképpen az özvegyek vigasztalására jelenteti meg az *Imádságos könyvet*, utolsó jóakarátának jeleként, mintegy testamentumként, hogy halála után abból imádkozhassanak érte, s neki magának is vigasztalására legyen életének utolsó óráján. (Nem túl tapintatos dolog a nyomdásztól az egész ország előtt emlékeztetni Ilona asszonyt korára és közelgő halálára.) Amade Ilona egyébként máskor is szerepelt mecénásként: Kopcsányi Márton *Keresztyén imádságos könyvecskéjének* (Bécs, 1637) megjelenését, valamint a nagyszombati jezsuita konviktust is támogatta.¹³ Ugyanezt az ajánlást találjuk az *Imádságos könyv* 1674-es nagyszombati kiadásában, csak éppen Viczai János özvegyének, Hédervári Kátának ajánlva, néhány apró változtatással: ezt megelőző kiadásként nem az 1631-esre, hanem az 1650-esre hivatkozik a szöveg, az özvegyek helyett a katolikus egyházba visszatérőket emlegeti, pozsonyi helyett pedig nagyszombati könyvnyomtató az aláírás.¹⁴

Közben 1665-ben Bécsben is megjelent az *Imádságos könyv*, Wesselényi Ferenc nádor feleségének, Szécsi Anna Máriának költségén. Neve szerepel a címlapon és az előszóban is, az utóbbi azonban nem hozzá, hanem a keresztyén hívőhöz szól. A szöveg megemlékezik Pázmány Péterről is:

Mi lehet az istenfélő híveknek lelkek javára hasznosabb, mi gyümölcsösebb, mint az jó emlékezetű nagy Magyar Cardinal, Pázmány Péter [Pázmány neve piros nagybetűkkel] imádságoskönyve. Az ki mindazonáltal anynyira jutott vala, hogy szorgalmatos kereséssel is igen szűkön, avagy immár nem is találhatni vala.¹⁵

Nemcsak alakját és munkáját, hanem szavait is felidézi Pázmánynak az ajánlás névtelen szerzője: a szorgalmatos keresés ellenére nem kaphatás az 1610-es, a szűkön találatás az 1606-os kiadás ajánlásában szerepel.¹⁶ Az *Imádságos könyv* fontosságát a magas rangú mecénás is alátámasztja (vagy fordítva?), akinek rézmetsze-

¹² PÁZMÁNY, 1625,)(2r; PÁZMÁNY, 1631,)(2r.

¹³ MOLNÁR Aladár, *A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században*, I, Bp., MTA Könyvkiadó-hivatala, 1881, 205.

¹⁴ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Nagyszombat, 1674, [ívjelzés vagy lapszámozás nem látszik].

¹⁵ PÁZMÁNY Péter *Imádságos könyve*, Bécs, Rikesin Susanna, 1665, a2r; a teljes előszó: a2r–a2v.

¹⁶ PÁZMÁNY, 1610,)(3v; PÁZMÁNY, 1606, †3r.

tes címere szerepel a kötet elején. Már a címből megtudjuk, hogy Szécsi Mária az eredeti művet „több ájtatos imádságokkal és Mária Magdolna életével megjobbítván, maga költségén” bocsátja ki, az előszóból pedig az is kiderül, hogy bőségesen, vagyis nagy példányszámban, ezért a hívek feladata, hogy lelkük javára hasznosan éljenek vele, és imádkozzanak őnagyságáért. A kötet számos metszetet tartalmaz, Acsády Ignác szerint „meglehet, hogy az egyik kép, a communio éppen a murányi kápolnát tünteti föl, amint benne Wesselényi és neje, Mária végezik ájtatosságukat.”¹⁷ Szécsi Mária az *Imádságos könyv* mellett számos más kötet kiadását is támogatta, pl. Pázmány Kempis-fordítását (Bécs, 1665), Gyöngyösi János *Arany gyapjúból ékesített ruha* (Lőcse, 1665) című munkáját¹⁸ vagy Nádas János három könyvét (*Lelki tegez*, Pozsony, 1649; *Annus Ss. Trinitatis...*, Pozsony, 1650; *Annus hebdomadarum caelestium*, Prága, 1663 – az utóbbi kettőt Wesselényi Ferenczel együtt).

Különleges az 1689-es nagyszombati kiadás Rákóczi Julianna fejedelemsisasszonyhoz szóló ajánlása, amelynek célja ezúttal nem a megjelenést támogató személy dicsérete, hanem udvarlás. Egyik fő motívuma a szerelmi költészetben gyakori madárkép:

Ritka madár helyett, hogy hírét hallotta Nagyságodnak, már régen kívánta, és hogy jövetelét fülhegygel hallotta, személyében látni annál inkább óhajtott, amint hogy érkezésében kedvessen vette, szívessen látta, üdvözelvén áldotta a Királyi, sőt Császári Felségek szülő Dajkája, híres Bécs városa Nagyságodat; hogy azzal nem annyira Czímeres Pacsirtái, mint földi Paradicsommadarai kívánatos kalitkájában foghatná Ritka Madarát; vagy inkább szerelme kebelében fogadhatná, kapcsolhatná a Méltóságos fejedelemsisasszonyt, Rákóczi Juliannát. Nem ok nélkül alítván ama mennyei Jegyes, szüzek Vőlegénye szereleménekében említett ritka madáron, egy Galambon [...] jelentetni Nagyságodat.¹⁹

A címeres pacsirták bizonyára az Alsó-Ausztria címerében szereplő öt madár, amelyet a humanisták az ókori Vindobona környékén állomásozó római pacsirtalégió (Legio decima alaudarum) miatt nem sasnak, hanem pacsirtának tartottak.²⁰ A földi paradicsommadár kifejezés talán a hölgy elnyerésével már e világon meg-

¹⁷ ACSÁDY Ignác, *Széchy Mária 1610–1679*, Bp., Méhner Vilmos, 1885, 194.

¹⁸ *Uo.*, 191–194.

¹⁹ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Nagyszombat, Academia, 1689,)(2r–)(2v; a teljes ajánlás:)(2r–)(3r.

²⁰ Franz-Heinz HYE, *Das österreichische Staatswappen und seine Geschichte*, Innsbruck, Wien, Studien Verlag, 1995, 82.

valósuló mennyországra céloz, bár fennmaradt olyan ábrázolása is a címernek, amelyen sasok helyett a paradicsommadarakra hasonlító papagájok szerepelnek.²¹ A Juliannáról a szépen éneklő pacsirta és a színpompás paradicsommadár említésével rajzolt képet a szelíd galamb jellemvonásai egészítik ki, az *Énekek éneke*-hivatkozás pedig egyértelmű utalás a szerelemre. Az ajánlás a továbbiakban a fejedelem-kisasszony szépségének, okosságának, buzgóságának dicséretével folytatódik, kiemeli a magyar nemzethez tartozását, s utal arra, hogy aki az *Imádságos könyvet* kiadatja, Rákóczi Julianna kezére pályázik. Köpeczi Béla kutatásai alapján tudjuk, hogy az ajánlást Kecskeméti János jezsuita szerzetes írta Batthyány Ádám (1662–1703), a dunántúli hadak főgenerálisa, később horvát bán, majd országbíró nevében. Eredetileg két változatot is készített, az egyikben kanárimadárhoz, a másikban galambhoz hasonlítva a hölgyet, közülük végül az utóbbit választották. Az *Imádságos könyv* eljutott Rákóczi Juliannához, a fogadtatásról is Kecskemétinek Batthyány Ádámhoz írt leveléből értesülhetünk:

Az J. ma is kérdezte tőlem, ki lehet az, aki öt galambhoz, paradicsomi madárhoz láttatott hasonlítani. Felelek, hogy a szombati könyvnyomtató nevét látni alatta, aki talán, ha az J. tovább is szívével kívánja, bagolyhoz fogja hasonlítani. [...] Éntőlem ugyan ki nem tudódik, ki lett légyen olyan dicsírője, noha úgy veszem eszemben, nem olyan vak, hogy a rostán által nem látna.

S bár Kecskeméti továbbra is buzgón igyekezett egyengetni a fiatalok egymás felé vezető útját, a házasságból végül nem lett semmi: Rákóczi Julianna két évvel később máshoz ment feleségül.²² Az ajánlásban utalás történik az *Útitárs* című imakönyvre is, de nem egyértelmű, hogy Batthyány Ádám annak kiadását is támogatta-e, vagy csak abból imádkozott, mielőtt Pázmány imakönyve a kezébe került volna. Az *Útitárs* (első kiadása: 1639) három évvel korábban, 1686-ban is megjelent Nagyszombatban, de egyetlen példánya sem maradt ránk, pedig állítólag 3000 darab készült belőle,²³ így nem tudjuk, szerepelt-e benne Batthyány Ádám neve.

A következő, 1701-es kiadás ajánlása kevésbé romantikus, viszont a leghosszabb valamennyi között. Kilenc lapnyi terjedelméhez illő a megszólítás is:

Az méltóságos Úr Gróf Al-Torjai Apor István Úrnak, Koronás Császár és Királyunk ő Főlsége Erdélyben Királyi Guberniumjának Legbelsőbb Tanácsának, Kincstartójának, Erdélyország Választott Főgenerálissának, Csík,

²¹ *Uo.*, 80.

²² KÖPECZI Béla, *Pázmány Imádságos Könyve mint udvarlás tárgya*, Magyar Könyvszemle, 1982, 1–8.

²³ HUBERT Ildikó, *Az Útitárs című imakönyv első kiadása (1639)*, Magyar Könyvszemle, 1985, 61.

Gyergyó, Kászon Vitézlő Székek Főkapitányának, Nemes Torda Vármegye Főispánjának, nekem Nagy Uramnak, Patrónusomnak ő Nagyságának.²⁴

Az ajánlás címzettje, Apor István az erdélyi ellenreformáció egyik vezetője, Bethlen Miklós mellett a Habsburgok erdélyi berendezkedésének legfontosabb segítőtje;²⁵ szerzője pedig Vizkeleti Zsigmond, az 1625 és 1824 közti kiadások egyetlen névvel szereplő ajánlásírója. Ez a név sem valódi azonban: Csete István (1648–1718) jezsuita hitszónok használta álnévként erdélyi működése idején. Az ajánlás címzettje és szerzője közeli kapcsolatban állt egymással: Szinnyei szerint Csete a „kolozsvári főiskolát, melyet Báthori fejedelem emelt, Apor István gróf segítségével virágzásra hozta.”²⁶ A Pázmányhoz hasonlóan magyar Cicerónak nevezett Csete ajánlása méltó e címhez: toposzokkal, szimbólumokkal, metaforákkal, hasonlatokkal, bibliai párhuzamokkal, történelmi és aktuális utalásokkal telezsúfolt, erősen retorikus elmélkedés magasztalja Pázmány Pétert és Apor Istvánt, amelyben főnixmadár, sas, kard és penna, sebes szárnyakon repülő imádság, híres és szent Istvánok és Szent Péter mellett metszetek és azok magyarázata is megjelenik. Pázmánynak a címlapon szereplő tollas címere nyújt kiindulási alapot az ajánlás szövegéhez: a bevezető mondat azokról az emberekről szól, akik „Phoenix Madárnak porából, vagy megvénhedett, egekkel hadakozó Sasoknak tollaiból, örök emlékezetre méltó dolgokkal”²⁷ terjesztik hírnevüket az egész világon, ezáltal örök emlékezetre fordítják az elkerülhetetlen halandóságot, s példájukkal intik és ösztönzik az utánuk jövőket. (Bizonyára nem véletlen a főnixmadár említése: Gyöngyösi István 1693-ban Apor Istvánnak ajánlotta *Porából megéledett phoenix* című művét.) Ezen emlékezetre méltó emberek közül „Ki karddal keresi kenyerét, ki bölcs írással; sem a kard meg nem tompítván a pennát, sem a penna ki nem vonván élit a kardnak.”²⁸ A penna és a bölcs írások Pázmány Péterre, címerére és munkásságára utalnak, a pennát pedig maga Pázmány kapcsolta össze a kard képevel *Ahinczi Péter feleletinek megrostálásában*: „Noha talán nem karddal, hanem

²⁴ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Nagyszombat, Hörmann János, 1701, *2r; a teljes ajánlás: *2r–*2r.

²⁵ BIRÓ Vencel, *Altörjai Apor István és kora*, Cluj, Minerva – Erdélyi Katolikus Akadémia, 1935, 4.

²⁶ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, II, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1893, 342.

²⁷ PÁZMÁNY, 1701, *2r–*2v.

²⁸ *Uo.*, *2v.

pennával, nem vérrel, hanem téntával kellene éellenem hadakoznod.”²⁹ Bár a „nagy hírv, Méltóságos, boldog emlékezetű Cardinal, edgyütt Esztergami Érsek, Pázmány Péter, az Igaz Anyaszentegyháznak edgyik Bajnokja, Magyar Nemzetnek hűséges Dajkája” nem karddal harcolt, hanem „Nemzetségének méltóságos Címeres tollaiból lövöldözött”, az „Imádságnak fegyverházát” adta az istenfélő keresztényeknek a „sebessen repüllő Imádságoknak Istenhez czélozó tollaiban”, a kard sem véletlenül szerepelt a fenti idézetben: ezt Apor István „négy száz eszten-dőktől fogván rozsdá nélkül való Méltóságos fegyveres címerében”³⁰ találhatjuk meg, amelyet a kötet címlapját követő egész lapos metszetként, illetve kisebb formában a könyvet díszítő két másik metszeten is megtekinthet az olvasó. A jó imádság tehát tollas (szárnyas), hogy Istenhez repülhessen, és fegyveres, hogy az egekkel harcolhasson, s akkor a legigazibb, ha könnyhullatás kíséri. Ez utóbbihoz is tartozik metszet: a „szerelmes Szent Fián megkeseredett Szeplőtelen Szűz Szent Anyának, Magyarországbán és Erdélyben nem régen keservessen könyvező képeit szükséges volt előljáróvá tennünk”³¹ – írja Vizkeleti.

Hans Frank von Landgraffnak a kötet elején³² található metszete a máriapócsi és a kolozsvári (akkor még füzesmikolai) Mária-kegyképet ábrázolja egy allegorikus kompozícióba foglalva. A máriapócsi kegykép 1696 végén több alkalommal könnyezett. 1697 nyarán Bécsbe szállították, ahol állandó nyilvános tiszteletben részesítették, egyik templomból a másikba vitték, végül december 1-jén a Szent István-székesegyház főoltárán helyezték el. Kultuszának alakításában fontos szerepet játszott az *Abgetrocknete Thränen* (Nürnberg–Frankfurt, 1698) című kötet, amely többek közt a kép jelenlétében elhangzott hat prédikáció szövegét is közli. Közülük a második témája a pócsi Mária könnyeinek magyarázata, a harmadik

²⁹ PÁZMÁNY Péter, *Alvinczi Péternek sok tétonázó kerengéseikkel és czégéres gyalázatokkal felhalmozott feleletinek rövid és keresztényi szelidséggel való megrostálása*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1895 (Pázmány Péter Összes Munkái, 2), 632. – Vö. CSONKA Ferenc, „Mindeniütt feljűl ég, a föld lészén alsó.” (*Adalékok és észrevételek Zrínyi három epigrammájához*) = *Tarnai Andor emlékkönyv*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, Bp., Universitas, 1996, 66.

³⁰ PÁZMÁNY, 1701, *2v–*3r.

³¹ *Uo.*, *4r.

³² Nem minden fennmaradt példányban található meg a metszet, a Petőfi Irodalmi Múzeum (B 22.606-P), az Országos Széchényi Könyvtár egyik (RMK I. 1640/1b) és a budapesti Egyetemi Könyvtár egyik (RMK I. 400/a:2) példányában például nincs benne. Kérdés, hogy eredetileg se kötötték bele, vagy később tépték, vágták ki. Az OSZK másik példányában (RMK I. 1640/1a) a címlap előtt, az EK másik példányában (RMK I. 400/a:1) a 400. és 401. lap között található. – Vö. TÜSKÉS Anna, *Pilgrimage Art in Eighteenth Century Transylvania: Icons, Woodcuts and Engravings = Economy and Society in Central and Eastern Europe: Territory, Population, Consumption: Papers of the International Conference Held in Alba Iulia, April 25th–27th, 2013*, ed. by Daniel DUMITRAN, Valer MOGA, [h. n.], LIT, [é. n.], 209–210.

pedig hivatkozik Pázmánynak a Szeplőtelen Fogantatás ünnepére írt prédikációjára. A prédikációk szerint a kép azért könnyezett, mert Mária siratta a török által fenyegetett kereszténységet, a zentai győzelem után azonban már nem kell sírnia.³³ A mikolai kegykép 1699. február 15. és március 12. között könnyezett, az eset kivizsgálásával megbízott személyek egyike pedig Vizkeleti Zsigmond (azaz Csete István) kolozsvári plébános volt.³⁴ A metszeten a pócsi kegykép alatti férfialak Magyarországot, a mikolai alatti pedig Erdélyt jelképezi, erre utalnak az általuk tartott címerek. A háttérben három dombot látunk három várral, a magyar címerben szereplő hármashalomra való utalásként. Az előtérben megjelenő egymásra dobált liturgikus tárgyak, illetve mögöttük egy romos templom a művészettörténész értelmezése szerint a katolikus egyház és liturgia ellen támadó protestánsokat okolja az ország pusztulása miatt.³⁵ Az itt látható püspöksüveg, pásztorbot, érseki kereszt, könyv ugyanakkor Pázmány Péterre is utalhat. A metszet felső részén két angyal tartja a magyar koronát a Máriát és a gyermek Jézust ábrázoló két kép fölé. Magyarország, Erdély, a korona és Szűz Mária együttes szerepeltetése egyértelműen az országfeljárlásra utal, így a kép a Regnum Marianum allegóriájaként értelmezhető, s politikai üzenetet is hordoz az országegyesítés vágyának kifejezésével. Noha a szakirodalom „a könnyezések körül kialakult narratívák” hihetetlenül gyors terjedésével magyarázza azt, hogy „alig öt évvel a pócsi kegykép első könnyezése és alig két évvel a füzesmikolai kegykép könnyezése után a két kép együtt jelenik meg az egyébként Kolozsvártól meglehetősen távol eső, a nyelvterület nyugati részén fekvő nyomda kiadványának borítólapján”, „ami nyilvánvalóan annak köszönhető, hogy üzenetüket sikeresen tudták elhelyezni a kor aktuális politikai és egyházpolitikai kontextusába”,³⁶ azért bizonyára a Mária országáról és a könnyező kolozsvári kegyképről prédikáló,³⁷ hős Istvánokról versgyűjteményt kiadó,³⁸ Ko-

³³ KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor, „*Abgetrockene Thränen*”: *A pócsi Mária-ikon kultuszának emblematisztikus elemei 1698-ban* = K. É., T. G., *Populáris grafika a 17–18. században*, Bp., Balassi, 2004, 83–86, 89.

³⁴ SZIKSZAI Mária, *Kegykép az idő sodrában: Egy kolozsvári Hodigitria*, Korunk, 2008/2, 65.

³⁵ BUZÁSI Enikő képleírása: *A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei*, szerk. MOJZER Miklós, [Bp.], Corvina, 1984, 165. sz. kép.

³⁶ SZIKSZAI, *i. m.*, 67.

³⁷ GÁBOR Csilla, *Változatok a sorsértelmezésre: Csete István prédikációi Mária országáról és annak történetéről* = G. Cs., *Laus et polemia: Magasztálás és vetekedés középkor- és kora újkorai szövegtípusokban*, [Debrecen–Kolozsvár], Debreceni Egyetemi Kiadó – Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely, 2015, 153–170; UÓ, *Mária könyve: „A’ Kolozsvári Boldog Aszszony síró Képe”* = Uo., 185–209; TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Egy történelmi toposz az egyházi irodalomban: Magyarország – Mária országa* = T. G., K. É., *Az egyházi irodalom műfajai a XVII–XVIII. században: Tanulmányok*, Bp., Argumentum, 2002, 41–44.

lozsvárról éppen 1701-ben Nagyszombatba került Csetének is volt ebben szerepe... A metszet később megjelent a *Magna Hungarorum Domina* (Kolozsvár, 1738) című műben, két szentkép- (1720 k., 1750 k.) és egy 18. század második feléből származó, ismeretlen magyarországi festő által készített olajfestmény-változata is ismert,³⁹ továbbá (újrametszve) megtalálható például a *Lelki fegyverház* 1770-es nagyszombati kiadásában, a *Jó illatú rózsás kert* 1783-as győri kiadásában „Ios. Iäger sc. Tyrna.” aláírással, valamint ez utóbbi mű 1795-ös és 1816-os pesti kiadásában is.⁴⁰ A Landgraff-féle metszetnek egy egyszerűbb verzióját tartalmazza a Pázmány-imakönyv 1797-es kassai kiadása. Ezt felirata szerint Binder János Fülöp készítette Budán, Binder rézmetszeteinek katalógusában azonban nem szerepel.⁴¹ (Ebben a kiadásban egyébként nincsen dedikáció.)

Visszatérve az ajánlás szövegéhez: Vizkeleti (Csete) a könnyező kegyképek említése után hosszan fejtegeti a könnyhullatás témáját. Példákat hoz a *Bibliából*, elmélkedik Szűz Mária életében, illetve képei által ejtett könnyeiről, aktuális sírni-valókról, s arról, mire tanítanak mindezek. Még a dedikáció címetétől, Apor Istvántól is idéz, aki azt mondta: a pogány veszedelem Isten intő eszköze, hogy visszatérjenek hozzá a szolgálatától elpártolt nemzetek. Többször utal a metszet mondanivalójára is: megemlíti a „Keresztýén hitre megtért régi Magyar Atyáinknak hagyományit, melyekben Isten után, minden teremtettt állatok felett, örökös Patronájoknak vallották és tisztelték” Máriát, majd az azt követő tévelygéseket, a templomok lerombolását, kifosztását. A Mária-képek könnyezését úgy értelmezi, „hogy végképpen ő Szent Felsege édes Nemzetünket el nem akarja vetni; hanem megtekéntvén szerelmes Szent Fia Anyjának könnyhullatását az ő örökségéért, Magyarorszáგért, talál módot, hogy a kövekből is Abrajám fiait teremtsen”. A folytatásban ezt a kő-motívumot viszi tovább, összefonva a kereszténység és a

³⁸ Stephanus CSETE, *Duodecim Stephani heroes Ungariae*, Tyrnaviae, Academia, Matthias Symensky, 1681.

³⁹ SZILÁRDFY Zoltán, TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*, Bp., Egyetemi Könyvtár, 1987 (Bibliotheca Universitatis Budapestinensis – Fontes et Studia, 5), 114–115 (183–185. tétel); SZILÁRDFY Zoltán, *A máriapócsi kegykép ikonográfiájához* = SZ. Z., *Ikonográfia – kultusztörténet: Képes tanulmányok*, Bp., Balassi, 2003, 124–127; *A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei, i. m.*; TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században: Források, formák, közvetítők*, Bp., Osiris, 2001, 100; TÜSKÉS Anna, *A pócsi Mária-kegykép kisgrafikai ábrázolásai* = *Ars perennis: Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciája, Budapest, 2009 – CentrArt Művészettörténeti Műhely Tanulmányok – Primus Gradus Tanulmányok*, szerk. T. A., [h. n.], CentrArt Egyesület, 2010, 270.

⁴⁰ Szádóczki Verának és Bán Izabellának köszönöm az adatokat.

⁴¹ RÓZSA György, *Grafikatörténeti tanulmányok: Fejezetek a magyar vonatkozású grafikai ábrázolások múltjából*, Bp., Akadémiai, 1998 (Művészettörténeti Füzetek, 25), 63–135.

magyarság jeles Istvánjaival, az Apor-családfával, illetve a korábban említett lerombolt templomokkal: „Illyen kövek közül teremtetett Ábrahám fia” Szent István első vértanú, Szent István király vagy Báthory István, aki anyai ágon Apor István felmenője, s akinek kolozsmonostori templomát sok más templommal egyetemben felújította, újjáépítette Apor István, „úgy, hogy egyetlen egy Templom sincsen Erdélyben, ahol Méltóságos emlékezete, bőv jótéteményinek, mód nélkül való adakozásának híre nem volna”. Sőt, „Méltóságos Czímérében Vitéz kardjához nem úgy szorult marka, hogy Magyarországra is ki ne terjedett volna keze”,⁴² hiszen ott, de még Rómában is adakozott templomok, kolostorok javára. Az Apor család címerében azonban nemcsak kard, hanem kereszt is található, s ennek segítségével, valamint az Istvánok után Szent Péter megemlékezésével a lezárásban összehozható Szűz Mária, Apor István és Pázmány Péter, kard, kereszt és imádságoskönyv:

Nagyságod Méltóságos Keresztes Czimere mellé, mint kiváltképpen való Patronáját helyheztettem a Boldogságos Szüzet, ki is e világon soha kereszt nélkül nem volt. Péter is követi vala őtet, de messzünnen. Itt pedig Nagyságod Keresztjéhez legközelyebb jutott, midőn Méltóságos Cardinál, Pázmány Péter Imádságos Könyve Vitéz Keresztes Kardjához tétetik. Illy nagy erősségek között, Méltóságos nevezetekkel tündöklő Uraságban, tegye Isten szerencsésé Nagyságodat, kit is több haszontalan szolgálai között szív-ből kívánok, úri grátiájában ajánlván magamot.⁴³

Más jellegű a következő, 1710-es kiadás ajánlása, amelynek címzettje Illyés András erdélyi püspök (aki a politikai viszonyok miatt főként Nagyszombatban élt). A nagyszombati nyomdász nem használja ki a név, valamint a tisztséghez kapcsolódó jelképek kínálta lehetőségeket, hanem Pázmány és Illyés személyét és munkásságát állítja párhuzamba. Mint írja, a köztük lévő rengeteg hasonlóság miatt kötelességének érzi, hogy „Amaz boldog emlékezetű, Isten dicsőségének buzgóságával forró, lelkek üdvösségének tüzével égő, bölcsességnek fényével ragyogó, a Nemes Magyar Nemzet dicsősséggel tündöklő Napjának, Pázmány Péternek Imádságos Könyvét, már tizedik ízben ki nyomtatván”⁴⁴ (valójában ez a 11. kiadás, az 1674-es lőcseiéről Nagyszombatban nem tudnak vagy nem vesznek tudomást) Illyés Andrásnak ajánlja.

⁴² PÁZMÁNY, 1701, **4v—**1v.

⁴³ *Uo.*, **2r.

⁴⁴ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Nagyszombat, Academia, 1710, A2r; a teljes ajánlás: A2r–A3r.

Mert ugyanis, ha a boldog emlékezetű Cárdinálnak az Isten dicsőségéhez való buzgósággal forrott a szíve, forr a Nagyságodé is. Ha a lelkek üdvösségének tüzével égett a lelke, ég a Nagyságodé is. Ha a bölcsességnek fényével ragyogott a nagy hírvű s nevű Érsek, ragyog Nagyságod is. Ha a Magyar Nemzetnek dicsőséggel tündöklő fényes Napja Pázmány Péter, az Nagyságod is. Ha Pázmány Péter Fő Papi Fejedeleme vala Magyarországon, Fő Papi Fejedeleme Nagyságod is Erdély Országában. Ha Pázmány Péter élő nyelvvel hirdette az Isten dicsőségét, hirdette Nagyságod is. Ha Pázmány Péter bölcs írással megvilágosította a Magyar Anyaszentegyházat, megvilágosította Nagyságod is. Megvilágosította Pázmány Péter esztendő által Vasárnapokra és Ünnepekre rendeltetett Prédikációkkal, megvilágosította Nagyságod is mind Deák, s mind Magyar nyelven kibocsátott Prédikációkkal. Megvilágosította Pázmány Péter az igaz Hitnek fontos fundamentomival, megvilágosította Nagyságod is a Szentek Életének Tükörével mind Deák, s mind Magyar nyelven. Mellyről a Szentírás-magyarázó Bécsi Fő Doctoroktól ilyen dicsőret tétetett Deák nyelven 1693. Esztendőben, amint következik: *Sinite Sanctos de Sanctis scribere, ut eorum calamus humanos dirigat actus: talem quoque sibi ad scribendum exemplum seu Speculum Vitae Christianae, hoc est Vitam Sanctorum praeparavit, Reverendissimus Dominus Andreas Illyés etc. (Titulus) pennam profecto dignam quae volitet per orbem, ut doceat rectos, et simplices corde. Datum Viennae annum ut supra.* Megvilágosította Pázmány Péter ájtatos Imádságos Könyvvel, megvilágosította Nagyságod is Jóra Intő ékes Deák és Magyar Énekekkel és Versekkel. Annak okáért kötelességem hozta, hogy a megnevezett boldog emlékezetű Cárdinálnak és Érseknek Imádságos Könyvével nem másutt, hanem Nagyságodnak Méltóságos Úri Személye előtt jelennék meg.⁴⁵

Személyiségük (buzgóságuk, bölcsességük), tisztségük, műveik nagyszerűségének párhuzamba állítása mindkét szerző fényét emeli, de az élőnek, az ajánlás címzettjének egy kicsit nagyobb dicsőség jár: egy „Szentírás-magyarázó Bécsi Fő Doctoroktól” származó latin nyelvű idézet is növeli hírnevét.⁴⁶

A következő, 1719-es nagyszombati kiadásban ajánlás ugyan nem szerepel, címlapja viszont egyértelműen reprezentációs szándékról tanúskodik:

Imádságos könyv, melyet írt Pázmány Péter Kardinál és Esztergami Érsek.
És most a Méltóságos és Nagyságos Gróf Erdődi Gábor Egri Püspök, Nemes Heves, Külső-Szolnok és Varasdi Vármegyéknek örökös Főispánja,

⁴⁵ *Uo.*, A2r–A3r.

⁴⁶ Az idézet forrását még nem sikerült azonosítanom.

Szentgyörgyi Apátúr és a Felséges Császár és Koronás Királyunk Tanácsa,
Diecesisében lévő Lelki Tanítóknak újesztendei ajándéku osztogatott.⁴⁷

1725-től kezdődően a nagyszombati kiadásokban (1753, 1772, 1791), sőt még az 1804-es és 1812-es budaiban is ugyanazt az előszót (a nyomdász szerint: ajánlólevelet) találjuk. Címzettje az ájtatos keresztény, vagyis már nem a mecénás vagy egy tekintélyes személy, hanem az olvasó, aki rögtön az első mondatból megtudhatja, hogy a sok új imakönyv között egy sincs, amelyik Pázmányéhoz fogható lenne. Abban ugyan téved a nagyszombati könyvnyomtató, hogy Pázmány nyomtatásban megjelent művei közül az *Imádságos könyv* lett volna az első (pedig még „hitelre méltó írások”-ra is hivatkozik forrásként), de abban bizonyára igaza van, hogy az első kiadás óta eltelt több mint száz év alatt „minden üdőben és mindenütt igen kedves volt, és ottan kézre oszlott”.⁴⁸ A kötet tartalmának összefoglalása után a helyes imádkozás módjáról is szó esik: „Nem a sok szószaporításban áll az foganatos és Isten előtt kedves Imádság, hanem az elmédnek és szüvednek belső buzgóságában; kit a Szentléleknek az Szentírásból vagy az Anyaszentegyház tulajdon könyveiből szedett kevés, de fontos szavaival legjobban gyűjthatsz fel”.⁴⁹ Maga Pázmány írja imakönyve első kiadásának ajánlásában, hogy „e könyvbe foglalt imádságoknak csaknem minden része a Szentírásból vétetett”,⁵⁰ *Az imádságról* szóló prédikációjában pedig ezt olvashatjuk: „Hogy azért imádságunk Isten előtt kedves, foganatos legyen, úgy tetszik, főképpen négy dolog kívántatik hozzá. [...] a mi Istenünk nem a nyelvnek gyors pergésére, hanem értelmünk és szívünk buzgóságára figyelmez az imádkozásban.”⁵¹ Az előszó befejező intése is erre buzdít, utolsó szavaival pedig utal a jezsuita rend szerepére⁵² is a kötet létrejöttében, illetve újbóli kinyomtatásában: mindebben segíthet ez a könyvecske, „élj véle szorgalmatossan, nehogy a mollytól, hanem kezekben való gyakor forgatásától emésztetessék meg, örök üdvösségére lelkednek, és az Istennek nagyobb dicsőségére.”⁵³

A kassai ághoz tartozó *Imádságos könyv*-kiadások közül kettőben szerepel ajánlás, az 1724-esben és az 1758-asban, méghozzá – helyesírási, tipográfiai eltérések-

⁴⁷ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Nagyszombat, Academia, 1719.

⁴⁸ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Nagyszombat, Academia, 1725, A2v; a teljes ajánlás: A2r–A3r.

⁴⁹ *Uo.*, A2v–A3r.

⁵⁰ PÁZMÁNY, 1606, †3v.

⁵¹ PÁZMÁNY Péter, *Prédikációk*, s. a. r. KANYORSZKY György, II, Bp., 1905 (Pázmány Péter Összes Munkái, 7), 18, 21.

⁵² A jezsuiták jelmondata: Ad maiorem Dei gloriam, azaz (mindent) Istennek nagyobb dicsőségére.

⁵³ PÁZMÁNY, 1725, A3r.

től és a kiadás számának aktualizálásától eltekintve – ugyanaz a szöveg. Címzettje Joanelli Judit, a kötet mecénása, akinek jóságát, Istenszeretetét, Szűz Mária példáját követő alázatosságát és szelídségét, férfiakét meghaladó bölcsességét dicsérik az ajánlás szerzői, a kassai jezsuita kollégium könyvnyomtatói. Nem mulasztják el párhuzamba állítani az ószövetségi Judittal:

Nagyságod is nem ok nélkül viseli említett dicsőséges Judit nevét: mert valamint az Isten akaratjához kötelezván magát, mind tiszta életéért, mind okosságáért és erősségéért megdicsőítettet, úgy Nagyságod felől is igazán mondhatjuk ugyanazon jóságos cselekedeteket, melyekért nagy böcsületre méltó.⁵⁴

A szöveg végén Pázmány Péter neve is megjelenik, imádságoskönyvének kiadásáért Isten áldását kéri a kassai jezsuita könyvnyomtatók Joanelli Juditra. Az 1724-es kiadást Heinrich Martin Szentháromságot ábrázoló metszete díszíti, ez azonban nincs közvetlen összefüggésben az ajánlás szövegével.

Tartalmában hasonló a kassai kiadásokhoz az 1747-es csíksomlyói *Imádságos könyv*, ajánlása azonban más. Címzettje a néhai Berekeresztúri Keresztúri Miklós, aki az ajánlás szerint huszonhét évig volt Marosszék főkirálybírája. (Pontosabban huszonötig, mert bár 1716. december 17-én megválasztották, beiktatására csak 1718. január 4-én került sor, s azután halálig, 1743-ig viselte ezt a tisztséget.⁵⁵) Noha a – kissé nehezen érthető – szöveg szerint Keresztúri Miklós nem kívánta, hogy mecénásként feltüntessék a köteten, az ajánlás névtelen szerzője ezt mégis fontosnak tartotta (mint ahogyan azt is, hogy az első mondat Keresztúri vezető tisztségéről szóljon), hogy utódai tudják, kiért kell halála után buzgón könyörögni, hálaadásul az imakönyvért. Más imakönyvmecénásokhoz hasonlóan Keresztúriról is megtudhatja az olvasó, hogy az imádságot tartotta egész életében „minden jóknak megnyerésére fővebb eszköznek [...] amely által bölcsesség és tudomány, gazdagság és dicsőség adattatnék”.⁵⁶ A folytatásban egy ékszerekkel, virágokkal, gyümölcsökkel barokkosan, sőt, némileg zavarosan túlszűfolt mondat következik arról, hogyan segítheti Keresztúri Miklós és az *Imádságos könyv* az olvasót Krisztus szenvedésének érdemében részesülni:

⁵⁴ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Kassa, Academia, Frauenheim Henrik János, 1724, *2v.

⁵⁵ PÁL-ANTAL Sándor, *Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig*, Marosvásárhely, Mentor, 2004, 31–32.

⁵⁶ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Csíki Sárlos Boldogasszony Kalastroma, 1747, +2v; a teljes ajánlás: +2r–+3r.

Olyan kegyelemnek megnyerésében is kívántál segéltetni, amely által az alamizsnálkodásnak és irgalmasságnak karékesítőjével, az Isten igéjének hallgatásából termett drága fülfüggőkkel, tiszta életnek gyűrűjével és minden jó erkölcsöknek ékességével felékesíthetné ki-ki az ő lelkét, és azáltal nyitván oly eleven forrás, melynek kedves íze eloltván minden keserű szomjúságokat, az Isteni buzgó szeretetnek ékes rózsáját szívébe plántálván, mint a mező virágja és gyöngyvirág megékesítvén lelkét a töredelmesség által, kedves illattal virágzott szőlőgerezdeknek édes gyümölcsében, a Krisztus szenvedésének drága érdemében részesülhetne.⁵⁷

Az utolsó bekezdésben aztán már csak Ábrahámval, Izsákkal, Jákobbal és Mózeszel kell együtt könnyörögni e világi háborúságok közt Isten irgalmáért. Érdekes, hogy bár Pázmány neve elhangzik, sem az ő, sem könyve méltatására nem kerül sor, és Keresztúri Miklós számára sem kéri az ajánlás szerzője az örök nyugodalmat és boldogságot.

Előszót, méghozzá a keresztény olvasóhoz, utoljára az 1851-es és 1853-as pesti kiadásokban olvashatunk, Fogarasy Mihály püspök tollából, ugyanazt a szöveget. Az elején a kiadástörténet összefoglalásával, tartalmi gazdagságának és nyelvi szépségének kiemelésével méltatja Pázmány imakönyvét, majd magát Pázmány Pétert. Beszél a jó imakönyv kritériumairól, s hogy Pázmányé ezeknek mind megfelel, majd ismerteti és indokolja az 1851-es kiadás szövegváltoztatásait. Végül áldást kér az olvasókra. Az 1853-as kiadásban ezt követően még egy előszót találunk, amelyben Fogarasy Mihály, hasonlóan a két és fél évszázados hagyományhoz, azzal indokolja az új kiadás szükségességét, hogy az előző elfogyott, ezért a két évvel korábban megjelent 5000 példány után most még ugyanannyit bocsátanak ki, ám ezúttal „az elébbinél csinosabban, új imádságok- és énekekkel bővítve, s három szép aczélmetszetű szentképpel felékesítve”.⁵⁸

Amint láthattuk, Pázmány Péter *Imádságos könyvének* kiadásaiban a kegyes olvasnivaló mellett a reprezentáció szándéka is megjelenik. Pázmány neve gyakran csupa nagybetűvel, esetenként pirossal szedve szerepel, s nagy kezdőbetűk emelik ki a vele kapcsolatban használt szimbolikus értelmű kifejezéseket (pl. Nap, Bajnok, Dajka). Dicsérik az ajánlás- és előszószerzők az *Imádságos könyv* gazdagságát, lelki hasznát, nyelvi szépségét. A mecénások reprezentációjához imádságos lelkületük és példaadásuk kiemelése mellett hozzátartozik társadalmi helyzetük bemutatása is. A megszólításokban összes címükkel (nők a férjük címeivel) szerepelnek, s többször párhuzamba állítják őket azzal a bibliai alakokkal vagy szentekkel, akinek a

⁵⁷ Uo., +2v–+3r.

⁵⁸ PÁZMÁNY Péter, *Keresztény imádságos könyv*, Pest, 1853, VIII–IX.

nevét viselik. Előfordul Pázmány és az ajánlás címzettjének, személyiségüknek és tevékenységüknek párhuzamba állítása, együttes magasztalása. A szerzőnek és a mecénásnak nemcsak a neve, hanem esetenként a címere is szerepel a kötet elején. A könyveket gyakran díszítik metszetek, amelyek többnyire az imádságokhoz tartoznak, de néhányszor Pázmány vagy a mecénás alakjához is kapcsolódnak. Így idézik fel és dicsőítik a tekintélyes személyekhez, mecénásokhoz, a keresztény olvasókhoz szóló ajánlások és előszavak szövegükben, a köteteket díszítő metszetek, címerek pedig képi utalásokkal a kötet szerzőjének, Pázmány Péternek alakját és munkásságát, az imakönyv újabb kiadásainak támogatóit, illetve magát a művet.

Representation in the editions of Péter Pázmány's Prayer Book

Péter Pázmány's *Prayer Book* was published more than thirty times between 1606 and the end of the 19th century. Most of the editions contain a dedication or a preface, and mainly in these, or connected to these, many different elements can be found which serve the purpose of representation. Pázmány's name is often printed with capital letters, sometimes in red, and symbolic expressions referring to him (such as Sun, Champion, Nurse) are also capitalized. The authors of the dedications and prefaces praise the richness, spiritual benefits and linguistic beauty of the *Prayer Book*. The representation of the protectors of the editions requires the description of their devotional spirituality and exemplary behaviour as well as their social status. They are addressed with all their titles (women with their husband's titles), and they are often compared to the biblical figure or the saint whose name they bear. Sometimes the personality and activities of Pázmány and the addressee of the dedication are paralleled and exalted. Not only the name, but in some cases also the coat of arms of the author or the protector can be seen at the beginning of the book. The volumes are often decorated with engravings, which usually refer to the text of the prayers, but once or twice they are connected to Pázmány or the protector. This paper examines how the dedications and forewords addressed to prestigious people, protectors or Christian readers evoke and praise the figure and work of Péter Pázmány, the supporters of the new editions and the *Prayer Book* itself in words, and how the decorating elements such as engravings and coats of arms do the same in pictures.

